

Nordre Hellerud - fra jordbruk til boliger

På Hellerud lå det tidligere flere gårder, og navnene på disse har skiftet i ulike perioder. I denne artikkelen skal vi forsøke å bringe litt mer klarhet i alle navnene og hvor disse gårdene befant seg, blant annet ved å vise noen utsnitt fra gamle kart.

Av Kjell Berger

Vi sier at vi bor på Hellerud, men egentlig heter den eldste gården Nordre Hellerud. Dette er for å skille den fra Søndre Hellerud på Bekkelagshøgda. Der er navnet i dag helt utradert, så til daglig greier det seg med bare Hellerud. På Hellerud var det jordbruk helt til etter krigen, men gårdens historie er kommet i skyggen av den store nabogården Tveten. Det skyldes nok blant annet at Hellerud tidlig ble delt, først i to bruk, Østre og Vestre Hellerud, og siden i enda en gård. Det skjedde dessuten et navneskifte. Ved folketellingen 1865 het de tre gårdene Øvre, Nedre og Nordre Hellerud. På et kart fra 1871 er det kommet til en fjerde gård, Jytestuen, tidligere oppført som husmannsplass. Den finnes også på senere kart over Hellerud. Etter hvert ble gårdene stykket ut til tomter, og til sist var bare Nedre Hellerud igjen. Denne gården ble til slutt ekspropriert og gjort om til tomter den også. Alle eiendommer på Hellerud som ligger innenfor grensene til den gamle hovedgården, har gårdnummer 143. Det gir en

nøkkel til utviklingen fra jordbruk til boligområde.

Hellerud – et investeringsobjekt

Gårdsnavnet Hellerud er satt sammen av norrønt 'helle' - flatt berg, og 'rud' - rydning. Rudgårdene ble ryddet i middelalderen. Da lå mange gårder under kirken, og ifølge biskop Øystein Aslakssons Røde Bok fra 1396 eide Korskirken i Oslo 1 øresbol i "Hellerud ved Teisen". Etter reformasjonen i 1537 la tronen under seg mange av kirkens eiendommer. De ble solgt utover på 1600-tallet etter hvert som kongen trengte penger til å føre krig. I Aker ble de gjerne overtatt av embetsmenn og kjøpmenn i Christiania. Det var lønnsomme investeringer, men leilendingene som drev jorda, fikk hardere kår og høyere avgifter enn før. I følge Henning Sollieds bok Akersgårder skal Hellerud i 1640-årene ha tilhørt lagmann i Christiania Nils Hanssøn. Gården slapp både skyssplikt og pliktarbeid, fordi eieren var byborger. Bøndene klaget over de mange frigårdene som slapp slike offentlige ekstrabyrder. Det var altså borgere i Christiania som eide Hellerud, og gården ble drevet av

Utsnitt av
Lowzow 1871.

På dette kartet er det avmerket tre Hellerudgårder. Nedre og Øvre er like ved hverandre, mens Nordre ligger halvveis til Jytestuen, som også er avmerket med kartegnet for en gård.

Originalmålestokk
1:10.000, original i
Statens kartverk.

Utsnitt av
Quadrat-Miilen No. 73, Darre 1797.

På dette kartet er det bare markert to Hellerudgårder. Det tyder vel på at det i 1797 ennå ikke var oppført flere gårdsanlegg, selv om gården var delt mellom fire eiere. Ellers finner vi på kartet plassene Trollhullet (i Trolldalen), Jytestuen, Svarverstuen (som vi ikke vet noe mer om) og Carlstuen (Carlstuen). Vi ser tydelig Tvetenveien over Atlanteren til Haugerud, og Hellerudveien kan vi også kjenne igjen. Så det er nok ikke tilfeldig hvor veiene gikk eller går i dag.

Original i Statens kartverk.

leilendinger. I 1734 kjøpte Erich Mogenssøn eiendommen. Han eide Linderudgodset. Sønnen hans overtok Hellerud, men solgte gården i 1750. Da var eiendomsforholdene i ferd med å endre seg.

Da gården ble delt

Utover på 1700-tallet var det ikke lenger så lønnsomt å plassere pengene i jordbruk. Flere gårder ble kjøpt av oppsitterne, og i 1769 ble Hellerud overdratt til Peder Hanssøn Haugerud. Nå rykket en bonde inn som eier, og gården ble etter hvert delt innen familien. I 1775 skjøtet Peder Hanssøn hovedbølet til sønnen Hans Pederssøn. Det ble nå to Hellerudgårder, Østre og Vestre. I 1792 delte han Vestre Hellerud mellom sønnene Haagen og Gulbrand Pederssønner og svigersønnen Gullik Rasmussen, som hver fikk en tredel. Dermed var det altså blitt fire gårder på Hellerud, i alle fall ble gården delt i fire parter. Dette gir grunnlag for å tro at det kan ha vært fire gårder på hovedgårdens grunn. I første omgang var det imidlertid ikke mer enn to gårdsanlegg. I folketellingen 1801 finnes bare Østre og Vestre Hellerud, og på et kart fra 1797 er det også bare to Hellerudgårder. Her

er Jytestuen avmerket som husmannsplass, men er trolig siden blitt bygd ut som gårdbruk.

Østre Hellerud - gårdsnummer 143, bruksnummer 1 - var hovedgården. Her satt den eldste av sønnene, 50-åringen Hans Pederssøn, som eier. Sammen med sin jevn-gamle kone Malene Erichsdatter hadde han syv hjemmевærende barn. Her bodde også den 41 år gamle broren til Hans, husmann Gulbrand Pederssøn, med sin 50-årige kone Inger Jacobsdatter og deres syv år gamle datter, pluss 85 år gamle Dorte Larsdatter, som var på fattigkassa. Kanskje Gulbrand hadde status som husmann, fordi han som sin fjerdepart hadde fått husmannsplassen Jytestuen. I alt bodde 16 personer på gården i 1801. Bygningene på Østre Hellerud (senere Øvre Hellerud) lå i Stordamveien, ca. 100 meter nedenfor det som i dag kalles Postkassene. Dette nevner Arne Hult i sin artikkel i årboka 1993 til Groruddalens Historielag.

Vestre Hellerud lå like ved og ble senere kalt Nedre Hellerud. Her står den yngste sønnen, 29-årige Haagen Pederssøn, øverst på folketellingens liste. Han er "National soldat,

bonde og jordbruger”, og med sin 30 år gamle kone Ane Gudnersdatter har han to barn. Faren Peder, som er blitt 80 år, bor også på gården. I tillegg kommer to søsterbarn, to tjenere og Ane Christophersdatter, 52 år, en enke og innsitter eller arbeider. Det er også en husbond til på gården, 52 år gamle Nicolay Halvorsen, som trolig er en annen svigersønn av Peder, for han er i alle fall gift med 33-årige Ane Pedersdatter. De har tre barn, og en søsterdatter av kona bor også hos dem. Til sammen bor 13 personer på Vestre Hellerud ved begynnelsen av det nye hundreåret.

De tre gårdene – og en fjerde

Hovedbølet Østre Hellerud ble ved skifte etter Hans Pederssøn i oktober 1801 overført til enken Malene Erichsdatter. Da hun døde i 1827, overtok sønnen Hans Hansen, og i 1855 ble gården solgt til Hans Robert Pedersen, som eide hovedbølet ved folketellingen i 1865. Da ble gården registrert som Øvre Hellerud. Han var gift med Gina Gudmundsen. De hadde to barn, og tjenestegutt og tjenestejente. Her bodde også den forrige eieren Hans Hansen, en 79 år gammel ungar og føderådsmann. Ellers var det to hester og tre kuer pluss to griser og tre sauer. Det er også registrert en husmannsplass med litt jord, Øvre Hellerud plass. Husmannen het Halvor Hansen med kone Marthe Andersdatter. De hadde et losjerende fattiglem, Anne Tostens-

datter, og en sønnedatter boende hos seg.

To gårder til er registrert i 1865. Nedre og Nordre Hellerud. På Nedre Hellerud het eieren Andreas Halvorsen. Han var gift med Kristine Andersdatter. De hadde tre barn, to andre familiemedlemmer, tjenestejente og et losjerende ektepar boende. Av dyr var det to hester, tre kuer, to griser og to sauer.

Nordre Hellerud tilhørte Theodor Hansen. Han hadde husholderske, Annette Olafsdatter, gift med arbeidsmannen Ove Sigvard Vilhelmsen. De hadde tre barn. Besetningen var to hester, to kuer, to griser og to sauer. Denne gården lå omtrent midt mellom Nedre Hellerud og en fjerde gård, Jytestuen. Det viser et kart fra 1871. Også et kart fra 1881 har et gårdsmerke ved Jytestuen.

Friområdet ved Stordammen

I 1865 eide brukerne på de tre Hellerudgårdene selv eiendommene, men de ble etter hvert kjøpt opp av andre. I 1873 kjøpte Christoffer Myhrer det gamle hovedbølet Øvre Hellerud. Men det var ikke han som drev gården. Johannes Kristoffersen står oppført som bruker. Myhrer overlot i 1877 en parsell til Julius Martinius Stenersen på Tveten. Denne parsellen, som altså ble utskilt fra Øvre Hellerud, er i gårdsmatrikkelen 1886 også registrert som Øvre Hellerud med J. M. Stenersen som bruker. I dag er dette Stordamveien 32 (gnr. 143, bnr. 2) – et friområde

Utsnitt av Kristiania omegn, Bl. IV, 1908.

Etter århundredskiftet er kartet over Hellerud forandret. I 1908 er det bare én Hellerudgård igjen, Nedre. Men det er også gårdstegn ved Jytestuen, og ved Jytebraaten, som ligger der hvor Nordre Hellerud lå på 1800-tallet. Dette er merkelig siden andre kilder tyder på at Jytebraaten også ble brukt som navn på Jytestuen, at det altså dreier seg om to navn på samme gård.

Originalmålestokk 1:25.000, original i Statens kartverk.

på nesten 6,5 mål. Her ligger også restene av Stordammen, som forsynte Tveten gård med vann.

Et underbruk av Teisen

Utover på 1800-tallet ble det igjen lønnsomt å investere pengene i gårdsdrift. I 1857 kjøpte den svært velstående Nils Young Teisen gård, og han utvidet eiendommen ved å legge til Nedre Hellerud. I 1875 står han oppført som eier av gården. Dessuten eide han Nordengen, bruksnummer 4, som i 1905 ble sammenføydd med Nedre Hellerud.

Hva skjedde med hovedbølet Øvre Hellerud? Ved folketellingen 1900 eier enkefru Anne Eriksen gården, som fortsatt har bruksnummer 1, men nå er den kalt Nordre Hellerud. Her bor en husmann uten jord, gårdsarbeider Johannes Andersen med hustru Anna, datteren Anna og gårdsarbeider Harald Eriksen. Johannes og Anna Andersen er oldeforeldrene til Thormod Pedersen, medlem av redaksjonen i Ved postkassene og styremedlem i historielaget. Han forteller at hovedbygningen på gården ble revet ca. 1950, og at eiendommen hadde inngangsvei nedenfor Stordamveien 44. I hagen var det fine epletrær, og et av barna på Nedre Hellerud har fortalt at de bare behøvde å klatre over gjerdet for å gå på slang. I 1917 overtok Husbygningskompagniet A/S eiendommen. Ved folketellingen i 1921 er bruksnummer 1 igjen registrert som Øvre Hellerud, men den omfatter ikke hovedbygningen. Eiendommen består bare av et hus på 38 m² med to rom og kjøkken og en tomt på 1.500 m². Kan det ha vært den gamle husmannsplassen på gården? Den som er nevnt som Øvre Hellerud plass i folketellingen 1865. Eier er nå agent Max Oxbøll som bor sammen med sin kone, husmor Marie Josefine. Ifølge Oslo byleksikon lå huset ved krysset mellom Stordamveien og Hellerudveien. Oxbøll kan ha kjøpt dette huset av Husbygningscompagniet. Hele eiendommen ble utstykket til villatomter, og i dag er bruksnummer 1 registrert som friområde mellom Trolldalsveien, Hellerudgrenda og Stordamveien. Dette må være Trolldalen, der husmannsplassen Trollhulengen lå.

Tre navn på samme gård

I gårdsmatrikkelen for 1886 er både Øvre og Nedre Hellerud fremdeles med, men Nordre er ikke nevnt, selv om gården er oppført på

et kart fra 1881. I stedet finner vi Gydebraaten som bruksnummer 5 på gammelt løpenummer 246, det samme som Nordre Hellerud hadde. Det ser ut til at eiendommen ble etablert som Gydebraaten i 1883, for første innførsel på matrikkelkortet er en tinglysning av 18. september 1883. Hva som er årsaken til dette navneskiftet fra Nordre Hellerud til Gydebraaten, har jeg ikke greid å finne ut av. Ved folketellingen i 1900 er imidlertid Gydebraaten ikke oppført som gårdsbruk. Til gjengjeld dukker Nordre Hellerud opp igjen. Som vi har sett, er dette nå navnet på det gamle hovedbølet med bruksnummer 1. Men det finnes også et Nordre Hellerud til. Det har bruksnummer 5, det samme som Gydebraaten. På gamle kart før denne tiden finnes ikke Gydebraaten, men navnet brukes i skylddelingsdokumenter. På et kart fra 1797 finnes imidlertid husmannsplassen Jytestuen, som på senere kart har gårdstegn. Dette tyder på at bruksnummer 5, Nordre Hellerud, Gydebraaten og Jytestuen kan ha vært den samme gården.

Eier var i året 1900 forlegger Bertrand Jensen. Denne nokså store eiendommen kjøpte Jensen i slutten av 1890-årene. Senere solgte han ut deler av den til tomter og tjente kanskje bra på det. Han ga også en gratis parsell til Hellerud Velforening, som fikk bygd Kringsjø Velhus. På gården sin reiste han et egenartet hus, kjent som Kaffekverna, der han flyttet inn i 1902. Huset i Hellerudveien 4 er i dag et landemerke for området. Ved folketellingen 1900 holdt 14 personer til på gården. Bertrand Jensen, hans kone Johanne og familie bodde da i den gamle hovedbygningen. Det første huset på gården ble satt opp i 1794. Det var en tømmerbygning på en etasje. Huset ble revet i 1900 og satt opp som en del av et hus i Hellerudveien, visstnok kalt Gydestuen. Det opplyser Hege Hall og Ingvald Sund i jubileumsskriftet til Hellerud Vel i 2008.

Den nye tømmerbygningen på husmannsplassen Jytestuen ble bygd to år etter at Nordre Hellerud i 1792 var delt i fire parter. Det styrker teorien om at dette var den fjerde gården i tillegg til Øvre, Nedre og Nordre Hellerud, som er registrert ved folketellingen 1865. Men selv om Jytestuen og Gydebraaten (Jytebråten) var samme gård, ble navnene også brukt andre steder. 1903 ble det skilt ut

en tomt som fikk bruksnummer 13, og som nå har adresse Krokstien 9. Også denne fikk bruksnavnet Gydebraaten. I det såkalte villa-registret etter Aker folkeregister finnes det to eiendommer som heter Jytestuen, i Hellerudveien 3 og 4. På Hellerudveien 3 står det "hytte" i parentes. På nummer 4; det må være Kaffekverna, står det "Jytestuen N. Hellerud", men her er "N. Hellerud" strøket over. Det er ingen eiendommer med navn Gytebraaten eller Jytebraaten i dette villaregistret. Men på kart fra 1908 og 1915 er Jytebraaten navnet på en gård i Hellerudveien. Den ligger akkurat der hvor Nordre Hellerud lå på et kart fra 1871. Samtidig het en annen gård Jytestuen. Hvordan Jytestuen og Jytebraaten her er blitt navn på to forskjellige gårder, har jeg ingen forklaring på. Jytebraaten finnes imidlertid på et lokalt kart fra ca. 1908 som en parsell av Jytestuen.

Nedre Hellerud

Nedre Hellerud, bruksnummer 3, ble trolig nedlagt som eget bruk da Nils Young la jorda til sin gård. Men i 1914 kjøpte Erik Grorud eiendommen av enkefru Karen Young etter at den var utskilt fra Teisen. Siden ble den kalt Hellerud hovedgård, selv om den opprinnelige hovedgården var Øvre Hellerud. Prisen var 37.000 kroner. Det var mye penger den gangen for en gård på 190 mål dyrket jord og 150 mål skog. Bebyggelsen var bare en gammel låve og husmannsstua Solstua. Eiendommen strakte seg fra området ved Tveitasentret og opp til Hellerudveien. Gårdssko-gen lå inn mot Rundtjern.

Grorud var av bondeslekt fra Gran på Hadeland. Ved folketellingen i 1921 hadde

han fortsatt postadresse Gran st., og Nedre Hellerud var forpaktet til Ole Hoff. Den gangen bodde 12 personer på gården. Etter hvert som gårdsdriften økte, bygde Grorud en drengestua for de ansatte. Den lå nord for Solstua. Anna og Erik Grorud flyttet inn i husmannsstua og bodde der til våningshuset med syv rom, kjøkken og bad sto ferdig i 1923. De hadde fem barn, fire jenter og en gutt. Ved folketellingen i 1926 er det registrert til sammen 26 personer på gården. Ikke alle hadde så god plass som eierne. Fire familier disponerte ett rom og kjøkken hver.

Solstua ble solgt til Oskar Lind, som solgte den videre til Olav Sjøberg. Huset ble revet for å gi plass til noen av rekkehusene i Solstugrenda. I stedet ble det bygd en ny enebolig for Linnea og Olav Sjøberg like ved. I 1973 kjøpte Erna og Torbjørn Hagen dette huset. Eiendommen fikk bruksnummer 116 – det samme som fellesarealet i Nedre Solstugrenda.

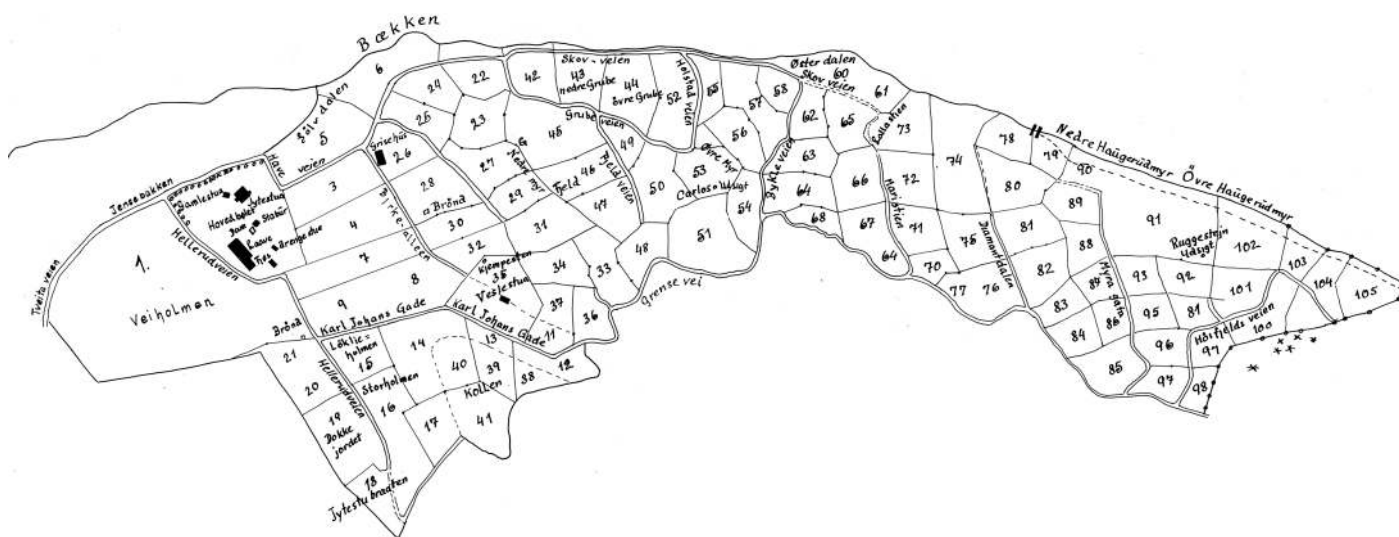
Ekspropriasjon og verdistigning

I 1925 brant låven. Noen år senere bygde Grorud en ny låve for 50 kuer og begynte med melkeproduksjon. Han avverterte etter kunder og lovet å levere varm, nysilt melk morgen og kveld på datostemplede flasker – rett fra fjøset. I 1941 ble gården rammet av munn- og klovsyke. Grorud fikk beskjed om å kvitte seg med hele besetningen. 25 kuer ble slaktet etter kontroll, og de ble dumpet i en grøft som i dag ligger under Tvetenveien.

I 1943 startet sønnen Leif eget gartneri på gården. Der dyrket han grønnsaker, blant annet kruspersille, gressløk, salat og blomkål. I 1949 dannet han og søsknene et sameie med

Under utbedringsarbeider i Kaffekverna rundt 1990 ble det funnet en metallboks i gulvet. I boksen lå det bl.a. et kart over eiendommen, med en rekke veier, parseller og ikke minst navn inntegnet.

Kart over Gytebraaten, gnr 143, bnr 5, Østre Aker. Originalmålestokk 1:2000

boligbygging for øyet, men kommunen ville ikke ha noen privat reguleringsplan. De ville bygge ut Tveita og Hellerud under ett og søkte i 1950 departementet om lov til å ekspropriere Hellerud. Dette var også for å skaffe billige tomter til sosial boligbygging. Kommunen ville unngå at grunneierne skulle få en ufortjent gevinst som følge av utbyggingen. Familien Grorud engasjerte advokat, og først i 1959 avsa en kommisjon skjønn i saken. Eierne fikk mye medhold, så kommunen tapte i kampen om utbyggingsgevinstene. Dette hevder Bård Alsvik i sin hovedoppgave i historie "Kampen om verdistigningen". Eierne var imidlertid ikke fornøyd. De anket skjønnsavgjørelsen til Lagmannsretten. Etter rettsforlik mellom partene i 1962 beholdt familien Grorud uthusbygningene, og Leif fikk 26 mål til gartneridriften. Striden om ekspropriasjonen hindret utbyggingen av Tveita, fordi kommunen trengte arealene på Hellerud for å gjennomføre prosjektet. Blant annet kunne det ikke skaffes vann til Tveita uten å gå over Hellerud. Halvparten av Tveitasenteret ligger på vår tidligere eiendom, sier Leif Grorud i et intervju med Akers Avis i 2001.

Leif er død, men hans kone Erna Grorud bor i det gamle våningshuset på gården. Dessuten har de fire søstrene til Leif hver sin leilighet i det flotte boligkomplekset i Helle-

rud gårdsvei. Der bor Gerd Birkeland, Eva Brekke, Ellen Askeland og Liv Jørgensen. Låvebygningen er ombygd og gir plass til flere bedrifter med utkjørsel til Tvetenveien. Dette er det siste som minner om gårdsdriften på Hellerud.

Kilder

Alsvik, Bård: *Kampen om verdistigningen*.

Hovedoppgave. Oslo 1995

Digitalarkivet:

- *Folketelling 1801*, 218 Agger

- *Folketelling 1865*, Østre Aker

- *Folketelling 1900*, 0218 Aker

Gårdsmatrikkelen for 1886

Hall, Hege og Ingvar Sund: *Bertrand Jensens "Kaffekevern"*. I Hellerud Vel 100 år, jubileumsskrift, 2008

Olaissen, Solveig: *Gårder og kulturlandskap*.

Kulturminneatlas for Groruddalen

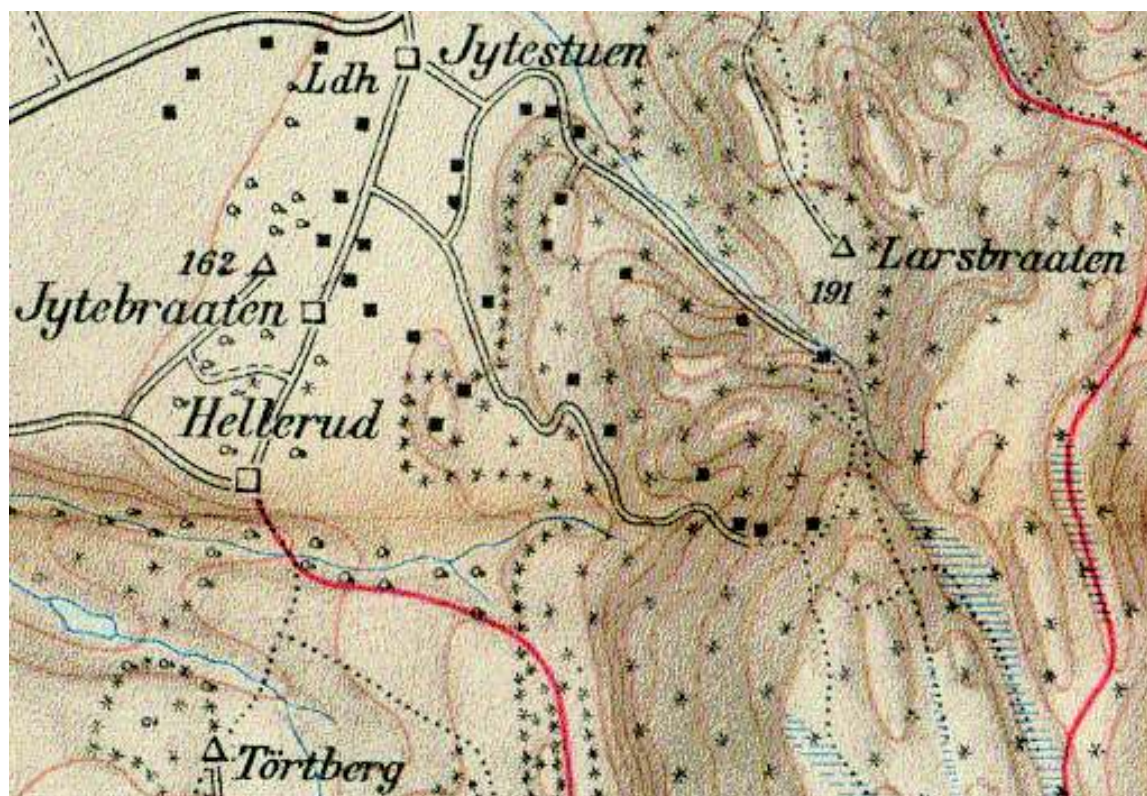
Pedersen, Thormod: Muntlig informasjon om oldeforeldrene Anna og Johannes Andersen på Øvre Hellerud

Ragnif, June: *Søskenflokket samlet igjen*. Artikkel i Groruddalen Akers avis, 14. febr. 2001

Rogstad, Lars: *Om Hellerud, Hellerudnavnet og Hellerud gård*. I Hellerud Vel 100 år, jubileumsskrift, 2008

Sollied, Henning: *Akersgårder*, Oslo 1947

Diverse kart fra Statens kartverk og Norges Bondelags skoletjeneste

Utsnitt av Kartskisse over tærrenget om Sara-braaten, 1915

I tiden fra 1908 til 1915 er det skjedd mye. Det er blitt flere veier og mye bebyggelse på Hellerud og oppover mot toppen, og det er kommet en landhandel. Et villastrøk er begynt å vokse fram ved siden av de tre gårdene Hellerud, Jytestuen og Jytebraaten.

Originalmålestokk 1:15.000, original i Statens kartverk.